

«ΟΜΟΤΙΜΟΙΣ ΔΙΑΛΕΓΟΜΕΝΟΣ»

Τμητικός τόμος
για τον Επίκουρο Καθηγητή
Δημήτριο Λάππα

Επιμέλεια
Ιωάννη Β. Κογκούλη

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

Επιμέλεια εκδόσεως, διορθώσεις, εξώφυλλο: Ι.Β. Κογκούλης, Κεραμοπούλου 11, τηλ. 2310.286033, fax 2310.996961, Τ.Κ. 54622, Θεσσαλονίκη

Επιστημονική Επιτροπή:

Ιωάννης Β. Κογκούλης, Καθηγητής
Άννα Κόλτσιου-Νικήτα, Αν. Καθηγήτρια
Παναγιώτης Σκαλτσής, Αν. Καθηγητής
Βασιλική Μητροπούλου, Επ. Καθηγήτρια
Μαρία Ράντζου, Λέκτορας

Σελιδοποίηση: *Μιχάλης Νότιας*

Αριθμός Εκδόσεως: 1695

ISBN 978-960-467-354-4

© 2012

Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε.
Κων. Μελενίκου 5, Τ.Κ. 546 35, Θεσσαλονίκη
Τηλ. 2310 208.540, Fax 2310 245.541
Web: <http://www.kyriakidis.gr>

Αθήνα: Κεντρικό Αρσάκειο Μέγαρο,
Στοά του Βιβλίου,
Πεσμαζόγλου 5, Τ.Κ. 105 64
τηλέφωνο και fax: 210 32.11.097

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Πάντως, κατά το Ν.2121/1993 και τη διεθνή σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν.100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο, (ηλεκτρονικό, μηχανικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο), τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια εκδότη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ιωάννης Β. Κογκούλης Καθηγητής ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΛΑΠΠΙΑΣ: Ο ΑΚΑΜΑΤΟΣ ΣΥΝΑΔΕΛΦΟΣ, ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ.....	13
Πρωτ. Βασίλειος Ι. Καλλιακμάνης Καθηγητής Ο ΚΛΗΡΙΚΟΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΚΟΣΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΝΗΠΤΙΚΗ ΔΙΑΚΡΙΣΗ	17
Ιωάννης Β. Κογκούλης Καθηγητής Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΟΜΕΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΙΩΑΝΝΗ ΤΟ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟ*	29
Dimitra Koukoura Professor WOUNDEDNESS, HEALING AND WHOLENESS: BECOMING A HOLISTIC COMMUNITY OF WOMEN AND MEN	39
Ηρακλής Ρεράκης, Καθηγητής Ευάγγελος Πεπές, Δρ. Κωνσταντίνος Σπαλιώρας, υπ. Δρ. Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ.....	45
Λάμπρος Χρ. Σιάσος Καθηγητής ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΘΑΙΡΕΣΘΑΙ ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑ ΤΟ ΑΛΓΟΣ ΤΗΣ ΚΑΡΔΙΑΣ	67

Δημήτριος Τσελεγγίδης,
Καθηγητής

Η ΑΓΙΟΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΩΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΗ ΤΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ
ΖΕΙΝ ΚΑΙ ΑΠΛΑΝΩΣ ΘΕΟΛΟΓΕΙΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ
ΠΑΛΑΜΑ..... 79

Αννα Κόλτσιου-Νικήτα
Αν. Καθηγήτρια

ΚΑΤΟΠΤΡΟΝ ΣΥΖΥΓΟΥ ΓΥΝΑΙΚΟΣ:
ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟ ΣΤΟΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟ..... 89

Ιωάννης Χρ. Μούρτζιος
Αν. Καθηγητής

Ο ΜΟΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΠΑΥΛΕΙΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑ..... 109

Παναγιώτης Ι. Σκαλτσής
Αν. Καθηγητής

Ο ΑΓΙΟΣ ΣΥΜΕΩΝ Ο ΣΤΥΛΙΤΗΣ ΣΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ..... 137

Βασιλική Μητροπούλου
Επικ. Καθηγήτρια

ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ ΣΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ
ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΤΑΞΗ..... 167

Νίκη Παπαγεωργίου
Επικ. Καθηγήτρια

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΗΣΥΧΑΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΠΑΛΑΜΑ..... 207

Στυλιανός Τσομπανίδης
Επικ. Καθηγητής

«Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΩΣ ΔΙΑΡΚΗΣ ΕΞΟΔΟΣ»
Η ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΚΑΤΑ
ΤΟΝ ΝΙΚΟ ΜΑΤΣΟΥΚΑ..... 219

Μαρία Ράντζου

Λέκτορας

ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ

- ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ 233

Αθανάσιος Στογιαννίδης

Λέκτορας

ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΘΕΣΗ ΤΟΥΣ ΜΕΣΑ

ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ 249

Ιωάννης Φύκαρης

Λέκτορας

Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ

ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΠΡΟΚΛΗΣΕΩΝ 265

Ιωάννης Β. Τσάγκας

Σχολικός Σύμβουλος

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΗ ΣΤΟ «ΝΕΟ» ΣΧΟΛΕΙΟ ΤΩΝ ΤΠΕ:

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ- ΒΙΒΛΙΚΟΣ- ΨΗΦΙΑΚΟΣ ΕΓΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ

ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΟΣ-

ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ 285

Αντώνιος Δημ. Φραγκούλης

Σχολικός Σύμβουλος

Ο ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΟΜΜΗΤΑΣ (1770-1830) 335

Στυλιανός Τσομπανίδης
Επίκ. Καθηγητής

«Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΩΣ ΔΙΑΡΚΗΣ ΕΞΟΔΟΣ» Η ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΝΙΚΟ ΜΑΤΣΟΥΚΑ*

Από τα πρώτα στάδια εμφάνισης της οικουμενικής κίνησης προείχε, και προέχει, παντός άλλου η λύση του εκκλησιολογικού προβλήματος και ήταν, και συνεχίζει να είναι, επιτακτική μια απάντηση στο ερώτημα της δυνατότητας ή της αδυναμίας αναγνώρισης της μίας Εκκλησίας από την άλλη ή της κατανόησης της σχέσης της μίας Εκκλησίας με τις εκκλησίες. Ιδιαίτερα όσον αφορά στην Ορθόδοξη Εκκλησία, η Ειδική Επιτροπή του Π.Σ.Ε., το πρώτο επίσημο σώμα με ίση συμμετοχή Ορθοδόξων και Προτεσταντών, αγγίζει το εκκλησιολογικό της νεύρο, όταν της απευθύνει το ερώτημα: «Υπάρχει χώρος για άλλες Εκκλησίες στην ορθόδοξη εκκλησιολογία; Πώς μπορεί να περιγραφεί αυτός ο χώρος και τα όριά του;»¹.

Το ερώτημα αυτό έχει σχέση με το ζήτημα της αυτοσυνειδησίας της Ορθόδοξης Εκκλησίας και με το πώς βλέπει την κατάσταση των άλλων

* Επεξεργασμένη μορφή εισηγήσεως στην Επιστημονική Ημερίδα που η Θεολογική Σχολή του Α.Π.Θ. αφιέρωσε στη «Μνήμη Νίκου Ματσούκα» στις 4 Μαΐου 2009.

¹ Βλ. «Τελικό κείμενο της Ειδικής Επιτροπής για τη συμμετοχή των ορθοδόξων στο Π.Σ.Ε.» σε ελληνική μετάφραση στο Π. Βασιλειάδης (επ.), *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός Διάλογος*, εκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2005, Παράρτημα Α', σ. 207-270, εδώ σ. 215, παρ. 16. Για το ιστορικό και τη θεματολογία της Ειδικής Επιτροπής βλ. Αν. Βασιλειάδου, *Η συμμετοχή των Ορθοδόξων στο Π.Σ.Ε. υπό το φως των αποφάσεων της Ειδικής Επιτροπής* (μεταπτ. εργ.), Θεσσαλονίκη 2005. Για τη σημασία των προτάσεων της Ειδικής Επιτροπής και τις νέες προοπτικές της συμμετοχής των ορθοδόξων στο Π.Σ.Ε. βλ. τις συμβολές στον τόμο Π. Βασιλειάδης (επ.), *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός Διάλογος*, επίσης στο Metropolitan Gennadios of Sassima (ed.), *Grace in Abundance. Orthodox Reflections on the Way to Porto Alegre*, WCC, Geneva 2005, σ. 92 εξ., επίσης D. Heller - B. Rudolph (Hg.), *Die Orthodoxen im Ökumenischen Rat der Kirchen*. Βλ. ακόμη το εξαιρετικό βιβλίο που εκδόθηκε εν μέσω των συζητήσεων της Ειδικής Επιτροπής των Α.Μ. Aagaard - P. Bouteneff, *Beyond the East-West Divide. The World Council of Churches and "the Orthodox Problem"*, WCC, Geneva 2001.

χριστιανών ή των μη ορθοδόξων κοινοτήτων που αυτοχαρακτηρίζονται ως εκκλησίες.

Μέχρι σήμερα δεν υπάρχει μια ομόφωνη απάντηση των Ορθόδοξων Εκκλησιών στο ερώτημα της εκκλησιαστικότητας των ετερόδοξων κοινοτήτων, εάν αυτές δηλαδή αναγνωρίζονται ως εκκλησίες ή αν βρίσκονται εκτός της Εκκλησίας του Χριστού². Στο πρόβλημα αυτό η απάντηση είναι δύσκολη, γι' αυτό και υπάρχει ένα ευρύτατο φάσμα απαντήσεων από την ορθόδοξη πλευρά. Οι ορθόδοξοι παρόλο που σχεδόν όλοι συμφωνούν στα βασικά σημεία της εκκλησιολογίας, δεν συμφωνούν εντελώς σε οτιδήποτε έχει σχέση με τις πρακτικές συνέπειες που απορρέουν από αυτή τη διδασκαλία.

Βεβαίως ο Νίκος Ματσούκας δεν έχει ασχοληθεί ειδικά με το ερώτημα της σχέσης της Εκκλησίας με τις εκκλησίες. Αναφέρεται όμως πολλές φορές και σχολιάζει, χωρίς να έχει γράψει κάποια ειδική μονογραφία ή άρθρο, το θέμα των ορίων της Εκκλησίας και πιο συγκεκριμέ-

² Η Γ' Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη που συνήλθε στο Σαμπεζύ/Γενεύη το 1986 εξετάζοντας το θέμα «Σχέσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας προς τον λοιπό χριστιανικό κόσμο» έκανε ένα πρώτο βήμα για να απαντήσει στο εκκλησιολογικό ερώτημα. Το κείμενο αυτό αποτελεί μέχρι σήμερα την πιο επίσημη και πιο σημαντική τοποθέτηση σε πανορθόδοξο επίπεδο για το ζήτημα της σχέσης μεταξύ των Ορθοδόξων και των άλλων χριστιανικών Εκκλησιών. Λέει η Γ' Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη με μια ομόφωνη διατύπωση: «Η Ορθόδοξος Εκκλησία, ως ούσα η μία, αγία, καθολική και αποστολική Εκκλησία, έχει πλήρη συνείδηση της ευθύνης αυτής δια την ενότητα του χριστιανικού κόσμου, αναγνωρίζει την πραγματικήν ύπαρξιν όλων των χριστιανικών εκκλησιών και ομολογιών, αλλά και πιστεύει ότι «αι προς ταύτας σχέσεις αυτής πρέπει να στηρίζονται επί της υπ' αυτών όσον ένεστι ταχύτερας και αντικειμενικότερας αποσαφήνισης του όλου εκκλησιολογικού θέματος». Η παραπάνω τοποθέτηση και διαπίστωση είναι πραγματικά μια πολύ καλή αρχή, γιατί διέπεται από την καλή πρόθεση και ορθή διάγνωση του όλου θέματος, πλην όμως είναι σε τελευταία ανάλυση ελλιπής και όχι ικανοποιητική, γιατί δεν δίνει ευθεία απάντηση στο ερώτημα καθ' εαυτό. Αναγνωρίζεται η «οντολογική, πραγματική ύπαρξη», όχι όμως η «εκκλησιολογική ύπαρξη» των άλλων χριστιανικών εκκλησιών. Βλ. το κείμενο-απόφαση στο Δαμασικινός Παπανδρέου, Μητροπολίτης Ελβετίας, *Λόγος Διαλόγου. Η Ορθοδοξία ενώπιον της τρίτης χιλιετίας*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1997, σ. 187-197, εδώ η παραπομπή από σ. 187-188. Βλ. επ' αυτού τις συμπερασματικές παρατηρήσεις του Αθ. Μπασδέκη, «Οικουμενική Κίνησης και ενότης της Εκκλησίας. Ορθόδοξος προβληματολογία – σκέψεις και κρίσεις», στο: *Επιστημονική Παρουσία Εστίας Θεολόγων Χάλκης*, Τομ. Α', Αθήνα 1987, 301-322, εδώ σ. 321 εξ. Βλ. περυσότερα για το θέμα αυτό στη μελέτη μας «Υπέρ της των πάντων ενώσεως» - Η συμβολή της Ορθόδοξης Εκκλησίας και θεολογίας στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 215 εξ.

να την αρχή «εκτός της Εκκλησίας δεν υπάρχει σωτηρία» («*extra ecclesiam nulla salus*»)³.

Στο σημείο αυτό και πριν προχωρήσουμε σε οποιαδήποτε ανάλυση της σκέψης του Ματσούκα πρέπει να κρατήσουμε στο μυαλό μας την παρακάτω βασική του θέση για το πώς βλέπει τις άλλες εκκλησίες, καθώς επίσης και τις δυνατότητες και τις προοπτικές του οικουμενικού διαλόγου: «Ακόμη και στη σημερινή σχισματική κατάσταση του εκκλησιαστικού σώματος και στις όποιες δογματικές αποκλίσεις, σε ορισμένες εκκλησιαστικές κοινότητες, οι εκκλησίες, καθώς συναντιούνται στο διάλογο, μπορούν με τη σημερινή εμπειρία να προβάλλουν την κοινή αυτοσυνειδησία ότι συνεχίζουν να είναι μέλη... της Εκκλησίας»⁴ (η υπογράμμιση δική μου).

Με βάση τη σκέψη του Ν. Ματσούκα το ερώτημα εάν υπάρχει χώρος στην ορθόδοξη εκκλησιολογία για τις άλλες εκκλησίες ή εάν υπάρχει χριστιανική ζωή στις μη-ορθόδοξες εκκλησίες τίθεται διαφορετικά. Και αυτό έχει μεγάλο ενδιαφέρον. Το ερώτημα όπως έχει τεθεί, ενώ είναι δικαιολογημένο, παραπέμπει σε μια αντίληψη ότι υπάρχει ένας χώρος σχηματοποιημένος σε ένα κλειστό περίγραμμα ή σύστημα ή όριο, χώρος ο οποίος έχει καταληφθεί από την Ορθόδοξη Εκκλησία. Ακολουθώντας τη σκέψη του Ν. Ματσούκα εύκολα αντιλαμβανόμαστε ότι η οικουμενικότητα της Θ. Βασιλείας και η καθολική αναφορικότητα κάνει και θα κάνει πάντοτε να ανατινάσσεται από μέσα κάθε όριο, και πρώτα από όλα τα τρομερότατα από πνευματική άποψη όρια της αυτεπάρευνας, της εγωκεντρικής συσπείρωσης και αποκλειστικότητας. Αυτές τις καταστάσεις ο Ματσούκας τις ονομάζει – με βάση τη θεολογία του Μά-

³ Βλ. ενδεικτικά και για τα παρακάτω Ν. Ματσούκα, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β'*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 425 εξ. Του ίδιου, *Ορθοδοξία και αίρεση στους εκκλησιαστικούς συγγραφείς του Δ', Ε', ΣΤ' αιώνα*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 300 εξ. Βλ. επίσης τα εξαιρετικά σχόλια του ίδιου, *Το πρόβλημα του κακού*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 231 εξ. και σ. 275, όπως και στο *Κόσμος, Άνθρωπος, Κοινωνία κατά τον Μάξιμο Ομολογητή*, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1980, σ. 295-297. Ο Ν. Ματσούκας δεν ασχολείται όμως, ενώ γνωρίζει τη σχετική προβληματική, με τα κανονικά και χαρακτηριστικά όρια της Εκκλησίας, όπως λόγου χάρη ο π. Γ. Φλορόφσκυ, *Το Σώμα του ζώντος Χριστού. Μια ορθόδοξος ερμηνεία της Εκκλησίας* (μτφρ. Ι. Κ. Παπαδοπούλου), εκδ. Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 129 εξ.

⁴ Ν. Ματσούκας, «Ο Μητροπολίτης Δαμασκηνός Αλεξ. Παπανδρέου - Φωτεινό πρότυπο οικουμενικού διαλόγου», *ΕΕΘΣΠΘ* (Τμ. Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας) 12 (2007)7-13, σ. 9.

ξιμου του Ομολογητή – «παρά φύση»⁵. Γι' αυτό βλέπει την Εκκλησία ως διαρκή έξοδο, η οποία βεβαίως δεν έχει άκαμπτα ή δύσκαμπτα όρια και από τη φύση της δεν περιχαρακώνεται σε αμετακίνητα ιστορικά, τυπικά και νομικά πλαίσια. Η οικουμενική κοινότητα του Θεού, η Εκκλησία ως εικόνα και πρόγευση της Βασιλείας δεν ευδοκιμεί σε εγωκεντρική εστία· είναι απλωτική ζωή και κίνηση – υπογραμμίζει ο ίδιος⁶.

Στην εισαγωγή της *Οικουμενικής Κίνησης* ο Ματσούκας απαντάει στην αποκλειστική ομολογιακή συνείδηση με ασυναγώνιστη σαφήνεια και ρεαλισμό: βασική υποχρέωση του ειρηνικού διαλόγου μεταξύ των Εκκλησιών είναι κάθε Εκκλησία να σέβεται και να “αναγνωρίζει” την άλλη. Η αναγνώριση αυτή, εξηγεί, ενώ δεν είναι ούτε αποδοχή της δογματικής διδασκαλίας της μιας Εκκλησίας από την άλλη ούτε κατά κάποιο τρόπο επιβεβαίωση αυτής της διδασκαλίας ως αληθινής – τέτοια στάση ούτε ορθή ούτε απαραίτητη είναι – σημαίνει και προϋποθέτει ότι δεν υπάρχει εχθρική ένταση μεταξύ των διαλεγόμενων και ότι οι διαλεγόμενοι είναι ισότιμοι. Και η ισοτιμία αυτή – διευκρινίζει – δεν εννοείται σαν κατοχή της ίδιας αλήθειας, αλλά σαν την ίδια δεκτικότητα που έχουν όλοι οι διαλεγόμενοι να ζουν και να κατέχουν την αλήθεια ή να είναι σε θέση να προσεγγίσουν αυτή τη ζωή και την κατοχή της αλήθειας⁷.

Αναφερόμενος στη ρητή απόφαση «*extra ecclesiam nulla salus*» επισημαίνει ότι αυτή παίρνει ένα συγκεκριμένο νόημα στον αντικαιροτικό

⁵ Βλ. Ν. Ματσούκα, *Κόσμος, Άνθρωπος, Κοινωνία κατά τον Μάξιμο Ομολογητή*, σ. 297. Βλ. επίσης παρόμοιες τοποθετήσεις στον Π. Ευδοκίμωφ, *Η Ορθοδοξία* (μτφρ. Αγ. Μουρτζόπουλος), Θεσσαλονίκη 1972, σ. 455 και σ. 465, όπου αναφέρει τη θαυμάσια ρήση του Γρηγορίου Νύσσης ότι «κάθε όριο περιέχει στην ουσία του ένα επέκεινα, την υπέρβασή του. Ένας μόνος τρόπος υπάρχει να γνωρίζουμε: να τείνουμε ασταμάτητα πέρ' απ' το γνωστό» (η υπογράμμιση δική μου).

⁶ Βλ. παραπάνω υποσ. 3, ιδίως Ν. Ματσούκα, *Το πρόβλημα του κακού*, σ. 232-233. Σε άλλη συνάφεια ο αρχιεπίσκοπος Αλβανίας Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), *Ιεραποστολή στα ίχνη του Χριστού. Θεολογικές μελέτες και ομιλίες*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 2007, κάνει και αυτός λόγο για αδιάκοπη δυναμική εξέλιξη, έξοδο, πορεία και κίνηση του πιστού και της Εκκλησίας. Συγκεκριμένα τονίζει (σ. 214 εξ.) ότι η χριστιανική ζωή αποτελεί μια αδιάκοπη κίνηση από κάθαρση σε κάθαρση, από μετάνοια σε μετάνοια, από αρετή σε αρετή, από γνώση σε γνώση: μια συνεχή πορεία από «δόξης εις δόξαν», μια δυναμική κίνηση συνεχούς ανανεώσεως εν Πνεύματι (Β' Κορ 3,18). Το μόνο όριο, το μόνο σύνορο σύμφωνα με τον Αναστάσιο θα παραμείνει η ουσία του Θεού.

⁷ Ν. Ματσούκα, *Οικουμενική Κίνηση: Ιστορία-Θεολογία*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 13-14.

αγώνα της Εκκλησίας, με την έννοια ότι στη φάση της Εκκλησίας του Παρακλήτου κάθε αποστασία, κάθε πολεμική και κάθε αυτονόμηση σημαίνει απώλεια των αγαθών που αυτή δίνει, δηλαδή στέρξη της σωτηρίας και της τελείωσης, που καταξιώνεται μονάχα στη ζωή των αγαπητικών σχέσεων, στο σώμα της κοινότητας. Η αντιαιρετική αυτή στάση, που τηρήθηκε λιγότερο από τους ορθόδοξους, περιχαράκωνει τα αισθητά όρια της Εκκλησίας και τα εννοεί στη συγκεκριμένη τοπική και χρονική διάσταση. Όμως δεν είναι επιτρεπτό, προειδοποιεί ο Ματσούκας, η ρήση αυτή να αναχθεί σε ένα τέτοιο αξίωμα που να αποκλείει κάθε δυνατότητα σωτηρίας από τον ίδιο το Θεό. Δεν επιτρέπεται, λέει, να δεσμεύεται ο Θεός σαν ένας κοινός νομοθέτης ή κυβερνήτης που δεν μπορεί να κάνει τίποτα άλλο, παρά μονάχα αυτό που προβλέπουν οι νόμοι και οι θεσμοί· ούτε επιτρέπεται να αναχθεί σε τέτοιο αξίωμα που να κάνει την Εκκλησία νομική και στατική και να την οδηγήσει στο αμάρτημα της αποκλειστικότητας, το αποκορύφωμα της βλασφημίας και στασιμότητας⁸.

Η νίκη του Απ. Παύλου εναντίον του καρκινώματος της αποκλειστικότητας⁹ δείχνει, σύμφωνα με το Ματσούκα, τον τρόπο της πορείας που κάνει η Εκκλησία διαμέσου δραματικών κατακτήσεων και φανερώνει πώς αυτή πραγματοποιεί προόδους στην ιστορία¹⁰.

Η έξοδος από τη στασιμότητα, την αυτοδικαίωση, την αποκλειστικότητα, την αυτάρκεια και η κίνηση προς τον άλλο (κίνηση με την έννοια της αναζήτησης του άλλου), η «κίνηση για μια συνάντηση που μπορεί να καταλήξει στην πλήρη κοινωνία, κατά το θέλημα του Κυρίου», σημαίνει για το Ν. Ματσούκα πραγματικό οικουμενισμό. Οικουμενική κίνηση είναι – τονίζει – κάθε προβολή του ενωτικού πνεύματος και κίνηση για τη διατήρηση και αύξηση των καρπών του, καθώς και η προσπάθεια για τη θεραπεία των τραυμάτων της διαίρεσης¹¹. Βασιζόμενος στον παραπάνω ορισμό θα επισημάνει με έμφαση ότι «η οικουμενική κίνηση δεν είναι απλώς ένα σύγχρονο φαινόμενο στο χώρο της δυτικής

⁸ Βλ. Ν. Ματσούκα, *Το πρόβλημα του κακού*, σ. 232 · *Οικουμενική Κίνηση: Ιστορία-Θεολογία*, σ. 322 εξ. · *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β'*, σ. 426 εξ. και *Ορθοδοξία και αίρεση*, σ. 300 εξ.

⁹ Βλ. *Γαλ 2, 11-13* · 11^ο κεφ. Ρωμ.

¹⁰ Βλ. επ' αυτού σχόλια του Ν. Ματσούκα, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β'*, σ. 376 και του ίδιου, *Το πρόβλημα του κακού*, σ. 232-233.

¹¹ Βλ. Ν. Ματσούκας, «Οικουμενικότητα της Ορθοδοξίας», *ΕΕΘΣΠΘ* (Τμ. Θεολογίας, Ν.Σ.) 8 (1998) 285-293, ιδίως σ. 286-287.

Χριστιανοσύνης, αλλά η ίδια η πορεία της Εκκλησίας, η ίδια η έξοδος της προς τον κόσμο, στα όρια της ενότητάς της και στον αγώνα που κάνει εναντίον των δυνάμεων της διάσπασης» (η υπογράμμιση δική μου)¹².

Σαν ένα είδος εξόδου βλέπουν την οικουμενική κίνηση και οραματιστές προτεστάντες. Ο Ματσούκας παραθέτει μια επισήμανση του πρώην Γενικού Γραμματέα του Π.Σ.Ε. Ph. Potter, ο οποίος τόνιζε (το 1973) το γεγονός ότι στην οικουμενική κίνηση, που μετέχουν περισσότερες από 260 εκκλησίες από 90 χώρες (σήμερα 348 από 120 χώρες), φανερώνεται ένα θαυμαστό συμβάν. Γίνεται μια συνάθροιση που εξυπηρετεί ένα σκοπό, ξεπερνώντας τα φράγματα πολιτισμών, παραδόσεων και ιδεολογιών¹³. Η έξοδος, η πορεία έχει γίνει σύμβολο της συνεχιζόμενης οικουμενικής προσπάθειας. Και ο πρώην Γενικός Γραμματέας του Π.Σ.Ε. Konrad Raiser παραβάλλει την κλήση προς την οικουμενική οδό με τη θεϊκή κλήση προς τον Αβραάμ: «φύγε από τη χώρα σου... και θα σε ευλογήσω... και θα είσαι ευλογία» (Γεν 12,1-3). Πρόκειται, επισημαίνει ο Raiser, για μια πορεία πέρα από τη σιγουριά των δομών, πορεία που εμπιστεύεται μόνο την υπόσχεση του Θεού και όχι ελεγχόμενους προδιαγεγραμμένους στόχους. Σε αυτή την πορεία, λέει ο ίδιος, «χρησιμοποιάστε ο ένας τον άλλον και τον οικουμενικό διάλογο, για να ανοίξουν τα μάτια μας και να δούμε ότι ο αναστημένος Χριστός βαδίζει μαζί μας και μέσω του Πνεύματός του μας δείχνει το δρόμο»¹⁴.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία ως Εκκλησία της εξόδου, επισημαίνει ο Ματσούκας, λόγω των περιπετειών των ορθοδόξων λαών, μπορεί να δείξει στους λοιπούς χριστιανούς στην οικουμενική κίνηση πώς πόρευεται η Εκκλησία στο δραματικό γίγνεσθαι της ιστορίας, και πώς μπολιάζεται το ιστορικό και το πνευματοκρατικό στοιχείο στα παθήματα των λαών. Μπορεί να δείξει το δρόμο της χαρισματικής ενότητας – συνεχί-

¹² Ν. Ματσούκας, *Οικουμενική Κίνηση: Ιστορία-Θεολογία*, σ. 23.

¹³ Στο ίδιο, σ. 263.

¹⁴ Κ. Raiser, *Schritte auf dem Weg der Ökumene*, σ. 65. Όπως σημειώνω στην πρόσφατη εργασία μου «Υπέρ της των πάντων ενώσεως» - *Η συμβολή της Ορθόδοξης Εκκλησίας και θεολογίας στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών*, σ. 121, η πορεία, ο δρόμος, ως σύμβολο της οικουμενικής προσπάθειας αποτελεί την κεντρική ιδέα του νέου έργου του πρώην Γενικού Γραμματέα του Π.Σ.Ε. Εκτός του ότι μία από τις ενότητες του βιβλίου του αναφέρεται ειδικά στο θέμα «Der Weg der Ökumene: Dank und Verpflichtung» (σ. 58-73), στην οποία αυτό θεμελιώνεται και αναλύεται αγιογραφικά, όλη η εργασία έχει το χαρακτηριστικό τίτλο: *Βήματα στο δρόμο της Οικουμένης*.

ζει ο ίδιος – κατά το πρότυπο της τριαδικής κοινωνίας¹⁵.

Χαρακτηριστικό της Εκκλησίας της εξόδου είναι – βγαίνει ως το πιο ουσιαστικό συμπέρασμα από τη μελέτη του Νίκου Ματσούκα¹⁶ – ότι δεν περιμένει ακίνητη τις «ελλειμματικές» Εκκλησίες να κινηθούν προς αυτήν ούτε καλεί τους άλλους αυτόφραστα να επιστρέψουν στους κόλπους της, αλλά συναισθανόμενη το σκάνδαλο της διαίρεσης ξεκινάει πρώτη για τη συνάντησή της με τις άλλες εκκλησίες στο δικό τους χώρο ή, καλύτερα, στην ετεροτοπία της Οικουμένης. Ο Ματσούκας επιμένει ότι ακόμα και η «Νινευή» είναι «πόλη» της Εκκλησίας και «δική της περιοχή», μέρος της δημιουργίας¹⁷. Η Εκκλησία αυτού του τύπου εξέρχεται «έξω της παρεμβολής» (Εβρ 13,13) και λειτουργεί, μιμούμενη την οικονομία της κενώσεως του Χριστού, κενωτικά, δημιουργεί χώρο για να συναντήσει τον άλλο, για να τον συν-χωρήσει¹⁸ και να επιτύχει την καταλλαγή¹⁹.

Η Ορθοδοξία δεν καλεί τους άλλους χριστιανούς να γίνουν «ανατολικοί» ούτε αποδίδει – υποστηρίζει ο αείμνηστος καθηγητής, συμφωνώντας με το Νίκο Νησιώτη – μια επίμονη κλήση για επιστροφή στις πηγές, στους «οκτώ πρώτους αιώνες» και στις επτά οικουμενικές συνόδους· χρειάζεται προσφορά μέσα σε μια ζωντανή λειτουργικότητα διαλογικής επαφής. Πειστικότερο από την αναδρομή στο παρελθόν – υποστηρίζουν και οι δύο – είναι να δείξει η Ορθοδοξία τα πλούτη των αξιών και τους θησαυρούς των χαρισμάτων της με αυτή την ίδια την ύπαρξή της και τη μαρτυρία της στο παρόν, με την αληθή ζωή της. Όταν κανείς

¹⁵ Ν. Ματσούκα, *Οικουμενική Κίνηση: Ιστορία-Θεολογία*, σ. 262-263 και 267.

¹⁶ Βλ. παραπάνω υποσ. 3. Ιδιαίτερα όμως τα έργα *Οικουμενική Κίνηση: Ιστορία-Θεολογία*, σ. 246 κ. εξ., σ. 259 κ. εξ. (την υποεν. Έξοδος και πορεία στην ιστορία), σ. 322 εξ. και «Οικουμενικότητα της Ορθοδοξίας», σ. 292.

¹⁷ Βλ. ενδεικτικά Ν. Ματσούκα, *Κόσμος, Άνθρωπος, Κοινωνία κατά τον Μάξιμο Ομολογητή*, σ. 297.

¹⁸ Από το *συχωρώ* < *συν-χωρώ* (< *χώρος*). Βλ. για τη θεολογική, ιδίως την εκκλησιολογική και οικουμενική σημασία αυτού του χαρακτηριστικού όρου που χρησιμοποιεί η Εκκλησία τη θαυμάσια ανάλυση του Αλ. Παπαδερού, πρ. Γενικού Διευθυντή της Ορθόδοξου Ακαδημίας Κρήτης στο «Aspekte Orthodoxer Sozialethik», I. Gabriel – A. K. Papaderos – U. H. J. Körtner, *Perspektiven ökumenischer Sozialethik. Der Auftrag der Kirchen im größeren Europa*, Mainz 2006, 23-126, ιδίως σ. 26 εξ. και σ. 122-126.

¹⁹ Αυτή την πλευρά και λειτουργία της Ορθοδοξίας τονίζουν ιδιαίτερα με αξεπέραστο τρόπο ο Παύλος Ευδοκίμωφ, *Η Ορθοδοξία*, σ. 454-455 και ο Ηλίας Βουλγαράκης, *Ιεραποστολή: Δρόμοι και Δομές*, Εκδ. Αρμός, Αθήνα 1989, ιδίως σ. 241 εξ. και 250 εξ.

έχει να δώσει, και είναι ώριμος και ζωντανός δεν φοβάται τίποτα²⁰. Ο φόβος καταστροφής ή επηρεασμού της Ορθοδοξίας από τα «άρρωστα μέλη» – γράφει χαρακτηριστικά ο Ματσούκας – δεν πρέπει καν να λέγεται γιατί άμεσα ή έμμεσα ομολογείται η ενδεχόμενη ανεπάρκεια ή ανικανότητα του θεραπευτή²¹. Όπως υποστηρίζει ο ίδιος, η πρωτοτυπία και η ζωτικότητα της Ορθοδοξίας βρίσκεται στην οικουμενικότητά της. Η οικουμενικότητα αυτή εκφράζεται τόσο με τη θερμή αγάπη προς κάθε στοιχείο της απέραντης κτίσης, και προς τα άλογα και προς τους εχθρούς και προς αυτούς ακόμη τους δαίμονες, όσο και με το θαρραλέο διάλογο, ο οποίος αφομοιώνει όχι μόνο τη σοφία των άλλων αλλά συντελεί στην ωρίμανση του λόγου και της ψυχής, στην καρποφορία της Αποκάλυψης και στην προσφορά της ευαγγελικής αλήθειας²². Με βάση τα παραπάνω μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ο Ματσούκας συντάσσεται με όλους τους ζωντανούς φορείς της Ορθοδοξίας, που όχι μόνο δεν υποστήριξαν μια «οικουμενικότητα της επιστροφής», αλλά δημιούργησαν χώρο για να συναντήσουν τον άλλο. Η οικουμενική Ορθοδοξία ακόμη και όταν με τη μονότονη, ανιαρή και ομοιόμορφη – όπως την χαρακτηρίζει²³ – τακτική των ξεχωριστών Δηλώσεων κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων των οικουμενικών εργασιών και επαφών μιλούσε για «επιστροφή», δεν την εννοούσε ομολογιακά ούτε είχε μια αποκλειστική (exclusive) αυτοαντίληψη²⁴.

²⁰ Ν. Ματσούκα, *Οικουμενική Κίνηση: Ιστορία-Θεολογία*, σ. 246 και σ. 326. Επίσης του ίδιου, «Οικουμενικότητα της Ορθοδοξίας», σ. 292-293. Πρβλ. Ν. Nissiotis, «Zeugnis und Dienst der orthodoxen Christenheit für die eine ungeteilte Kirche», F. Lüpsen (Hg.), *Neu Delhi Dokumente. Berichte und Reden auf der Weltkirchenkonferenz in Neu Delhi 1961*, Witten 1962, 407-418, σ. 415, όπου επισημαίνει: «Es ist...gänzlich unorthodox, wenn man mit Schlagworten wie 'kommt zu uns zurück' oder 'last uns zu den ersten acht Jahrhunderten zurückkeren' operiert, so als forderten wir andere auf, ihre eigenen Traditionen zu verleugnen. Wer so denkt, leugnet das Wirken des Heiligen Geistes in getauften Christen über lange Zeitabschnitte der Kirchengeschichte hin.»

²¹ Ν. Ματσούκα, *Οικουμενική Κίνηση: Ιστορία-Θεολογία*, σ. 17

²² Στο ίδιο, σ. 326 εξ.

²³ Στο ίδιο, σ. 243.

²⁴ Εκτός από το παράθεμα από τον Ιω. Παναγόπουλο αμέσως παρακάτω βλ. γι' αυτό περισσότερα στη μελέτη μας «Υπέρ της των πάντων ενώσεως» - Η συμβολή της Ορθόδοξης Εκκλησίας και θεολογίας στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, σ. 213-234. Πρβλ. τις απόψεις και τον βαθύ προβληματισμό του Ιω. Κουρεμπιλέ, «Δόγμα και Οικουμενή στη θεολογική σκέψη του Ν. Ματσούκα», ΕΕΘΣΠΘ (Τμ. Θεολογίας, Ν.Σ.) 14 (2004) 115-149, ιδίως σ. 148, υποσ. 124.

Στο θέμα της ερμηνείας από τους σύγχρονους θεολόγους της αυτοκατανόησης της Ορθόδοξης Εκκλησίας και της σχέσης της με τις άλλες εκκλησίες και ομολογίες και στο ερώτημα εάν αυτή εκπροσωπεί το μοντέλο της επιστροφής έχει αναφερθεί ο καθηγητής Ιωάννης Παναγόπουλος. Παρακάτω την αναφέρω αυτούσια, γιατί αφορά και στη σκέψη του Ν. Ματσούκα και είναι, κατά την άποψή μου, πολύ σημαντική, ακριβής και δυναμική:

«Η Ορθόδοξη Εκκλησία ίσταται, κατά την ιδίαν αυτής συνείδησιν, εν τη αδιακόπω συνεχεία της αληθούς Εκκλησίας του Χριστού, διατηρεί και διαφυλάσσει εν πιστότητι και ακεραιότητι την ζωήν, την παράδοσιν, το πνεύμα και το ήθος της αδιαιρέτου Εκκλησίας, ταυτίζεται δηλονότι οντολογικώς μετά της αληθούς Εκκλησίας του Χριστού. Εν τοις πλαισίοις των οικουμενικών επαφών επεχείρησαν επανειλημμένως οι ορθόδοξοι θεολόγοι να ερμηνεύσουν συνεπώς την ως άνω θεμελιώδη αξίωσιν.

Πάντως αποφεύγουν την αποκλειστικήν αυτής έννοιαν, καθ' ην η Ορθοδοξία θα προεβάλλετο απεριφράστως ως η μοναδική και νόμιμος εκπρόσωπος της Εκκλησίας του Χριστού επί γης και θα ανέμενε συνεπώς την επιστροφήν των άλλων ομολογιών εις τους κόλπους της. Ομοίως ουδαμού προβάλλουν την Ορθόδοξον Εκκλησίαν ως κριτήν της εκκλησιαστικότητος ή μη των λοιπών χριστιανικών κοινοτήτων. Η ως άνω αξίωσις υποδηλοί μάλλον μίαν περιεκτικήν αντίληψιν περί της Εκκλησίας, εν τη εννοία μιας ποιοτικής κοινωνίας εν τη ζωή αυτής, 'εν πλήρει πιστότητι προς τον μοναδικόν Κύριον Ιησούν Χριστόν και το θέλημα αυτού ως προς την Εκκλησίαν' ... Το μέτρον λοιπόν ταυτότητος μετά της μιας, αληθούς Εκκλησίας δέν είναι κατ' αρχήν η σύγχρονος ιστορική μορφή της Ορθοδοξίας ούτε ετέρας τινός Εκκλησίας, αλλ' ακριβώς αυτή αύτη η μία και αληθής Εκκλησία, η πίστις, η λατρεία, το ήθος αυτής, η ποιότης δηλονότι της ζωής και της σκέψεως αυτής. Τούτο σημαίνει απαραίτητως, ότι και η Ορθόδοξος Εκκλησία καλείται εις αδιάκοπον πιστότητα έναντι της μιας και αληθούς Εκκλησίας.

Εν τη εννοία ταύτη η ενότης της Εκκλησίας δέον να θεωρηθή ως η πλήρης ταυτότης μετά της ζωής και της σκέψεως της Εκκλησίας του Χριστού, ήτις νοείται ως αδιάκοπος ιστορική διαδικασία και ταυτοχρόνως ως ανεξιχνίαστος δωρεά του Χριστού προς αυτήν. Η δυναμική αυτή αντίληψις της εκκλησιαστικής ενότητος δημιουργεί οπωσδήποτε ελεύθερον χώρον προς περαιτέρω ιστορικήν ανάπτυξιν εν αναφορά προς την πολιτιστικήν, θρησκευτικήν, εθνικήν, λειτουργικήν, κανονικήν ιδιαίτε-

ρότητα, ή ορθότερον συνυπονοεί και απαιτεί ταύτην. Εν τοιούτω πνεύματι, αι δογματικά, ομολογιακά διατυπώσεις δεν πρέπει να εκληφθούν ως άτεγκτοι, προς απλήν επανάληψιν προβαλλόμενοι τύποι, αλλ' ακριβώς ως δείκτες πορείας και ως απαράβατοι όροι ενός συνεχώς ανανεούμενου εκκλησιαστικού εκουχρονισμού»²⁵ (η υπογράμμισή δική μου).

Ο Ν. Ματσούκας είναι από τους συνεπέστερους υποστηρικτές αυτού του πνεύματος και αυτής της τοποθέτησης της Ορθόδοξης Εκκλησίας, γι' αυτό άλλωστε θα τονίσει με έμφαση ότι η οικουμενική κίνηση σε τελευταία ανάλυση δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια αναζήτηση όχι μόνο της ενότητας της Εκκλησίας, αλλά και της αληθινής της ζωής²⁶ και ταυτότητας²⁷.

Το ότι ο Ν. Ματσούκας δεν πρεσβεύει μια «οικουμενικότητα της επιτροφής», αλλά οραματίζεται μια Εκκλησία της εξόδου από κάθε ατάρκεια και ενδεχόμενη αλαζονική συμπεριφορά φαίνεται και από τον τονισμό της οικουμενικής σημασίας της μετάνοιας²⁸. Εκείνο που σώζει – υπογραμμίζει – δεν είναι η επάρκειά μας, αλλά η μετάνοια. «Με τη μετάνοια αρχίζει κάθε κήρυγμα. Αν βρούμε μέσω της μετάνοιας τα λάθη μας όχι μόνο δογματικά αλλά και πρακτικά ή ποιμαντικά – που αυτά τα δεύτερα αφορούν και την Ορθόδοξη Εκκλησία, κι ας αποκλείεται από τα δογματικά – τότε οδεύουμε σε ένα σωστό και υγιή οικουμενικό διάλογο.»²⁹ Αυτή την πρόταση ο Ματσούκας τη στηρίζει στη βασική του θέση, που είναι κατατεθειμένη και στο πρόσφατο βιβλίο του *Οικουμενική Θεολογία*, ότι η Εκκλησία του Χριστού στη φάση της επί γης στράτευσης και του συμπορευόμενου θριάμβου έχει την αλήθεια «εν οστρακίνοις

²⁵ Ιω. Παναγοπούλου, «Ορθοδοξία και Καθολικισμός εν Διαλόγω. Θεολογικές παρατηρήσεις και προοπτικά», *Γρηγόριος Παλαμάς* 64 (1981) 69-89, εδώ σ. 77-78.

²⁶ Βλ. τη μεστή σε νοήματα υποεν. «Χριστολογική και τριαδική βάση της Εκκλησίας» στη μελέτη *Οικουμενική Κίνηση: Ιστορία-Θεολογία*, σ. 249-259, ιδίως σ. 251.

²⁷ Στο ίδιο, σ. 248 εξ.

²⁸ Βλ. τα εξαιρετικά σχόλια για τη «γοητευτικά οικουμενική μετάνοια» του Ν. Ματσούκα, *Οικουμενική Θεολογία. Εκθεση της χριστιανικής πίστης. Προϋποθέσεις ενός οικουμενικού διαλόγου*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 285 εξ. Τη σημασία της μετάνοιας στην οικουμενική σκέψη του Ματσούκα ξεχωρίζει και ο Αθ. Βλέτσης, «Ευρώπη εν ηδονή και οδύνη: Ευρώπη ωδίνουσα; Η οικουμενική διάσταση στο έργο του Ν. Ματσούκα», στον τόμο: *Χάρις και Αντίδοσις*, Τιμητική Ημερίδα αφιερωμένη στον Καθηγητή Νίκο Ματσούκα (Δευτέρα 12 Μαΐου 2003), εκδ. Ι.Μ. Αρκαλοχωρίου, Καστελλίου και Βιάνου, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 91-110, ιδίως σ. 106.

²⁹ Βλ. «Οικουμενικότητα της Ορθοδοξίας», σ. 292 εξ.

σκεύεσιν» (Β' Κορ 4,7), δεν κατέχει την αλήθεια, αλλά μετέχει σε αυτή, δηλαδή στην άκτιστη δόξα της Βασιλείας του Θεού. Έτσι δεν νοείται οποιαδήποτε ταύτιση μεταξύ Βασιλείας του Θεού και Εκκλησίας³⁰. Υπό αυτό το πνεύμα θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο οραματισμός του Χ. Γιανναρά για ένα νέο Οικουμενισμό, που παρατίθεται αμέσως παρακάτω, εκφράζει ως ένα μεγάλο βαθμό και το Ν. Ματσούκα, ο οποίος συνδέει άρρηκτα αυτοκριτική, ταπεινότητα, μετάνοια³¹: «Οραματίζομαι», υπογραμμίζει ο Γιανναράς, «έναν οικουμενισμό που οι απαρχές του θα ορίζονται από το γεγονός ότι κάθε εκκλησία θα ομολογήσει τις δικές της αστοχίες. Εάν ξεκινήσουμε από μία τέτοια εξομολόγηση των ιστορικών μας λαθών, είναι πιθανόν ότι στο τέλος θα καταφέρουμε να παραδώσουμε τον εαυτό μας ο ένας στον άλλον. Είμαστε πλήρεις λαθών και αδυναμιών που έχουν παραμορφώσει την ανθρωπινή φύση μας. Αλλά, ο Απόστολος Παύλος μας θυμίζει ότι από την 'ασθένεια' γεννιέται η ζωή που θριαμβεύει πάνω στο θάνατο. Οραματίζομαι έναν οικουμενισμό που η βάση του θα οριοθετείται από την εθελοντική αποδοχή αυτής της ασθένειας»³².

Ο τύπος της Εκκλησίας ως εξόδου, όπως την αντιλαμβάνεται ο Ν. Ματσούκας, δεν αφορά μόνο στις σχέσεις των Ορθοδόξων προς τους λοιπούς χριστιανούς, αλλά και στην έξοδο από την εσωστρέφεια στο δραματικό γίνεσθαι της ιστορίας. Στην περίπτωση αυτή η Εκκλησία πραγματοποιεί έξοδο από τον εαυτό της προς συνάντηση, ευαγγελισμό και μεταμόρφωση του κόσμου· ανοίγει διάλογο με τις ευρύτερες κοινωνικές και πολιτισμικές πραγματικότητες της εποχής της. Γίνεται η ίδια μαρτυρία τού τι σημαίνει σήμερα ο Χριστός για τον άνθρωπο και τον κόσμο ολόκληρο³³, δηλαδή σαρκώνεται. Όπως έλεγε ο μεγάλος γερμα-

³⁰ Βλ. Ν. Ματσούκα, *Οικουμενική Θεολογία*, σ. 27 εξ. Πρβλ. του ίδιου, *Οικουμενική Κίνηση: Ιστορία-Θεολογία*, σ. 15. Επίσης για τη σχέση Εκκλησίας και Βασιλείας του Θεού βλ. του ίδιου, «Εκκλησιολογία εξ απόψεως του τριαδικού δόγματος», *ΕΕΘΣΠΘ* 17 (1972)115-214, ιδίως σ. 179-182. Βλ. επίσης Ιω. Κουρεμπιλέ, «Δόγμα και Οικουμένη στη θεολογική σκέψη του Ν. Ματσούκα», σ. 119.

³¹ *Οικουμενική Θεολογία*, σ. 286.

³² Χ. Γιανναράς, «Προς ένα νέο Οικουμενισμό», *Επίγνωση*, τεύχ. 88, Άνοιξη 2004, στην ιστοσελίδα: <http://www.zephyr.gr/stjohn/epi88.htm>.

³³ Ακόμη και στο τελευταίο του άρθρο «Ο Μητροπολίτης Δαμασκηνός Αλεξ. Παπανδρέου - Φωτεινό πρότυπο οικουμενικού διαλόγου», *ΕΕΘΣΠΘ* (Γμ. Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας) 12 (2007)7-13, σ. 13 ο Ματσούκας επιμένει: «...οι εκκλησίες αντί να επεξεργάζονται με σχολαστικό τρόπο δογματικά κείμενα μέσω εκπροσώπων, ειδικών θεολόγων, οφείλουν να λένε σ' όλο τον κόσμο ποιος είναι ο Υιός του ανθρώπου και από

νός θεολόγος Dietrich Bonhoeffer, τον οποίο ο Ν. Ματσούκας θαύμαζε³⁴, η Εκκλησία ως κοινωνία «κεκλημένων προς έξοδον» είναι αληθινή Εκκλησία «εάν και εφόσον υπάρχει για τους άλλους», εφόσον τίθεται από το περιθώριο στο κέντρο της ζωής³⁵. Γι' αυτό όταν ο Ματσούκας έλεγε διδαχή εννοούσε έμπρακτο τρόπο ζωής³⁶. γι' αυτό τόνιζε επανειλημμένα τη μεγάλη σημασία που έχει η πατερική αρχή έμπρακτος λόγος και πράξεις ελλόγιμος³⁷ για την εκκλησιαστική ζωή και αναρωτιόταν συχνά τι θα ήταν η ελευθερία, η αγάπη και η ένωση εν Χριστώ, αν έλειπαν οι ορατές και συγκεκριμένες προεκτάσεις στον κόσμο³⁸. Στην Εισαγωγή της Οικουμενικής Κίνησης επισημαίνει ότι ο σύγχρονος οικουμενικός διάλογος «δεν έχει μόνο σκοπό να ενώσει τις εκκλησίες και να κάνει ρωμαιοκαθολικούς και προτεστάντες να βρουν την αλήθεια. Η ένωση πάνω στη βάση της ανόθευτης πίστης έχει σαν άμεσο και απώτερο σκοπό τη σωτηρία του κόσμου. Η Εκκλησία δεν κυριαρχεί πάνω στον κόσμο, αλλά τον διακονεί. Και η διακονία αυτή, ξεπερνώντας κάθε σχιζοφρενική αδυναμία, αναφέρεται σε ολόκληρο τον άνθρωπο και τα προβλήματά του»³⁹. Σε αυτή τη συνάφεια ο Ματσούκας κάνει λόγο για «ποιοτική και πνευματική οικουμενικότητα», η οποία αποτελεί θεμέλιο αγάπης, αδελφότητας και συνεργασίας ανθρώπων κάθε γλώσσας, κάθε φυλής και πολιτισμού. Εννοεί πιο συγκεκριμένα την έξοδο από την κόλαση της απομόνωσης, της έλλειψης της αγάπης, της αφιλίας, της ακοινωνησίας και τελικά της αμεθεξίας σε σχέση με τη δόξα του Θεού προς την αγαθοτοπία της κοινωνίας αγάπης, της αδελφικής κοινωνίας προσώπων, της ειρήνης, της δικαιοσύνης (μοίρασμα του ψωμιού), της αλήθειας, τελικά της αγαθότητας του Θεού⁴⁰.

Υστερα από αυτά μπορούμε να πούμε ότι κύριο γνώρισμα της θεο-

τι μας σώζει...». Πρβλ. και *Οικουμενική Θεολογία*, σ. 250, 350.

³⁴ Βλ. π.χ. τι γράφει για τον Bonhoeffer στην *Οικουμενική Θεολογία*, σ. 337.

³⁵ Βλ. στο Π. Καλαϊτζίδης, *Ορθοδοξία και Νεωτερικότητα. Προλεγόμενα*, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2007, σ. 54, καθώς και τις δυναμικές παρατηρήσεις του ίδιου, σ. 105 εξ.

³⁶ Ν. Ματσούκα, *Οικουμενική Κίνηση: Ιστορία-Θεολογία*, σ. 275.

³⁷ Βλ. *Οικουμενική Θεολογία*, σ. 13.

³⁸ Στο ίδιο, σ. 267.

³⁹ Στο ίδιο, σ. 22. Παρόμοια βλ. *Οικουμενική Θεολογία*, σ. 18 εξ. Στη διάσταση αυτή αναφέρομαι πιο αναλυτικά στο άρθρο «Βασικές θεολογικές αρχές και προϋποθέσεις ενός 'οικουμενικού διαλόγου' κατά τον Νίκο Ματσούκα», *ΕΕΘΣΠΘ* (Τμ. Θεολογίας, Ν.Σ.) 14 (2004)281-294, ιδίως σ. 282, 286-289.

⁴⁰ Βλ. *Οικουμενική Θεολογία*, σ. 402-405.

λογικής προσπάθειας του Ν. Ματσούκα είναι η επισήμανση της οικουμενικότητας της θεολογίας και του ήθους της Εκκλησίας, όπως επίσης και της ανάγκης εξόδου της από αισθήματα αυτοδικαίωσης, αλαζονείας και εγωκεντρικής συσπείρωσης. Σε μια εποχή κατά την οποία πολλοί από τους επικριτές της οικουμενικής κίνησης είναι ακόμη εγκλωβισμένοι στην αυτοδικαίωση, το φανατισμό, την αμάθεια και την υποκρισία, αφού μάχονται για ορθόδοξες αλήθειες με «ανορθόδοξες» συμπεριφορές, το έργο του αείμνηστου Ματσούκα μας κεντρίζει και μας αφυπνίζει, μας δίνει ερεθίσματα για διάλογο και σωστή οικουμενική συμπεριφορά. Όπως πολύ σωστά τον ερμηνεύει ο Χ. Σταμούλης, η πρότασή του δεν είναι πρόταση φυγής και άρνησης του οικουμενικού διαλόγου, αλλά πρόταση συνάντησης και καταλλαγής εντός της τραγικότητας της ιστορίας⁴¹. Η μαρτυρία του – ήδη έχω τονίσει και αλλού⁴² – είναι από εκείνες που μπολιάζουν ανανεωτικά, ως ζύμη νέα, το σώμα της θεολογίας και συμβάλλουν στην απελευθέρωσή της από τις ιστορικές αγκυλώσεις, την ιδρυματική αντίληψη και τον αυτοπεριορισμό της υπό το μόδιον και μας βοηθούν να μη λησμονούμε αυτό που ο έτερος μεγάλος Έλληνας θεολόγος, ο αείμνηστος Νίκος Νησιώτης, τόνιζε: «η Εκκλησία... 'γίνεται' δια της προς τα έξω κινήσεως»⁴³.

⁴¹ Χ. Σταμούλης, *Η γυναίκα του Λωι και η σύγχρονη Θεολογία*, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2008, σ. 148 εξ. Πρβλ. τι γράφει και ο άλλος μαθητής του Ματσούκα Αθ. Βλέτσης, «Ευρώπη εν ηδονή και οδύνη: Ευρώπη ωδίνουσα; Η οικουμενική διάσταση στο έργο του Ν. Ματσούκα», στον τόμο *Χάρις και Αντίδοσις*, ιδίως σ. 99 κ.εξ. και στο κείμενό του «Η 'Σχολή της Θεσσαλονίκης' – 'Οικητήριο παλαιόν' που... χρειάζεται κεραμίδια ή ταράτσα για να αγναντεύει ο Νους;», στο συλλογικό τόμο: Π. Καλαϊτζίδης – Θ. Παπαθανασίου – Θ. Αμπατζίδης (επ.), *Αναταράξεις στη μεταπολεμική Θεολογία. Η «Θεολογία του '60»*. Θεολογικό Συνέδριο (Βόλος, 6-8 Μαΐου 2005), εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2009, 635-660, εδώ σ. 650.

⁴² Βλ. στο άρθρο «Βασικές θεολογικές αρχές και προϋποθέσεις ενός 'οικουμενικού διαλόγου' κατά τον Νίκο Ματσούκα», σ. 294.

⁴³ Ν. Νησιώτης, «Η εκκλησιολογική θεμελίωσις της Ιεραποστολής», *Πορευθέντες* 17-18 (1963) 4-8, ιδίως σ. 4. Αυτό μας υπενθυμίζει και ο Θανάσης Παπαθανασίου με τον εϋστοχο τίτλο και τις τοποθετήσεις του στο ενδιαφέρον βιβλίο του, *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται. Η Ιεραποστολή ως ελπίδα και εφιάλτης*, εκδ. Εν Πλω, Αθήνα 2008.